

Reconstrucția și restaurarea orgii Kolonics a bisericii Sfântul Nicolae din Gheorgheni

Zoltán Pap

Cuvânt înainte

În România au fost efectuate mai multe recensăminte¹ ale orgilor, care au dezvăluit că există mai mult de 1500 de orgi, și că cel puțin o treime din acest fond sunt orgi cu un trecut istoric valoros. Deși marea majoritate a acestui tezaur instrumental se găsește în biserici sătești, orgile având dimensiuni și construcții mai modeste, ele prezintă, în ansamblu, o imagine colorată și autentică a istoriei culturii noastre și a culturii noastre muzicale.

Dacă înfigem vârful compasului în harta țării la Odorheiu Secuiesc și desenăm un cerc de 25 de kilometri, în acest cerc vom găsi 112 orgi valoroase, care, într-un mod unic, constituie un muzeu viu pentru vizitatori. Numărul de orgi din regiunea cunoscută ca Scaunul Odorhei este mai mare datorită faptului că aici, chiar și în satele relativ mici, coexistă trei confesiuni, care au, fiecare, biserici proprii cu orgă. Întrucât Scaunul Ciuc și Scaunul Gheorgheni au rămas în mare parte zone de confesiune catolică, aici găsim mai puține orgi, și anume 53 în Scaunul Ciuc și doar 18 în Scaunul Gheorgheni. În cadrul prezentului studiu ne putem familiariza cu una dintre orgile din Scaunul Gheorgheni (*foto 1*), o frumoasă lucrare a maestrului István Kolonics², născut la Subotica, realizată în memoria episcopului Mihály Fogarassy, distinsul episcop fiind originar din Gheorgheni. Kolonics s-a mutat în Transilvania, la Târgu Secuiesc, la invitația episcopului Mihály Fogarassy, și lucrând aici a contribuit la „grădina de orgi” a Transilvaniei cu aproape 200 de instrumente trainice (*foto2-3*).³ Prima sa orgă, cea de la Aiud, a fost finalizată în 1855 – după unele surse, orga a fost încă parțial lucrată la Subotica –, și maestrul s-a stins lucrând la ultima sa orgă, cea din Cetățuia, a 190-a, în 1892.⁴

Orga cu două claviaturi (manuale) a bisericii Sfântul Nicolae din Gheorgheni este adnotată ca opera nr. 110 a maestrului.⁵ Acest lucru este atestat de inscripția de pe consolă, pe panoul de lemn de deasupra claviaturii superioare, iar data realizării este consemnată în inscripția de pe panoul montat între cele două claviaturi (*foto 4*).

Textul panoului superior:

KOLONICS ISTVÁN / 110 MŰVE K. VÁSÁRHELYT.

(KOLONICS ISTVÁN / Opus 110 TG-SECUIESC)

Textul panoului inferior:

„Létemet én köszönöm Pvspök FOGARASSY Mihálylynak. / Kit áLDásVL adott Erdélynek, ChristVs, a Fő Vr!”

(Am existență mulțumită episcopului Fogarassy Mihály / Care a fost dăruit ca o binecuvântare Transilvaniei de către Cristos, Domnul nostru!)

Grupând majusculele evidențiate ale textului rezultă, cu cifre romane, anul construcției, 1871, și numărul de ordine a orgii, 110.

O a treia inscripție, pe panoul de pe dulapul orgii, în zona de deasupra capului organistului, arată prin literele evidențiate un alt an, cel al inaugurării orgii: 1872.

Pe dulapul orgii este inscripția cu următorul text:

„készítette Mihály püspök, hogy híVen az Istent / nyoLCszásztÍz sípján zengVe DICsérje VeLünk” (*foto 5*).

(Comandat de episcopul Mihály, să laude cu credință Domnul/răsunând prin cele 810 tuburi ale sale.)

1 Dávid 1996.; Binder 2000.; Csíky 2005.; Roșca ed. 2008. În această lucrare, orga reprezentând subiectul prezentului studiu a fost datată greșit, pe 1884. Márk – Enyedi 2014-2015 și 2015-2016.

2 26 august 1826, Subotica (Serbia) – 30 noiembrie 1892, Cetățuia (jud. Harghita).

3 Cea mai mare orgă construită de Kolonics în Transilvania este cea din Alba Iulia. Pe unul din tuburile de lemn ale orgii, o inscripție scrisă cu creionul atestă constructorul acesteia: „Cea de a 134-a lucrare manu propria a lui István Kolonics, născut pe pământ unguresc, la Subotica, ținutul Bacica, invitat în Transilvania în 1855. Locuiesc la Cristuru Secuiesc, 18 iunie 1877 – Alba Iulia.” Szóts 2020.

4 Pentru repertoriul de orgi al lui István Kolonics începând cu anul 1855

vezi: Csíky 2005. pp. 191-194.

5 „Fiind originar din Gheorgheni, episcopul Mihály Fogarassy, pe lângă alte donații, a cumpărat bisericii și o frumoasă orgă pneumatică, achiziționată de la István Kollonits pentru suma de 2300 forinți.” Endecs 1938. p. 351.

Despre biserică vezi: <https://lexikon.adatbank.transindex.ro/muemlek.php?id=305>.

Ambele texte reprezintă „un mesaj plin de înțelepciune către posteritate, care, îmbrăcat cu bravură într-o pereche de hexametri și apoi într-un distichon, ne schițează imaginea unui maestru binecuvântat cu abilități intelectuale deosebite.”⁶

Modificări, extinderi întreprinse asupra orgii

Orga a fost reconstruită de mai multe ori de-a lungul timpului, respectiv a suferit modificări mai mult sau mai puțin însemnate.

Prima intervenție a avut loc, probabil, în timpul primului război mondial când – așa cum se poate observa la multe alte orgi – tuburile originale, rechiziționate din ordinul Ministerului Apărării au fost preschimbate cu unele de tablă. Cea mai semnificativă modificare a avut loc la sfârșitul anilor 1990, când instrumentul a fost lărgit. La propunerea unor organiști renumiți, protopopul István Hajdó, parohul de atunci al bisericii a comandat inserarea a două noi registre de tuburi linguale: Trompeta și Vox Humana. Aceste intervenții au presupus și modificarea consolei de la două manuale la trei. Lucrările i-au fost încredințate cantorului și reparatorului de orgi Domokos Pálfi, iar intervențiile nefinalizate de acesta au fost terminate ulterior – pe baza proiectului deja avizat – de către autorul prezentului studiu, care tocmai în acea perioadă își terminase pregătirea la constructorul sibian de orgi Hermann Binder.⁷

Cele prezentate până acum au însemnat următoarele modificări:

1. Înlocuirea registrului confiscat de tuburi Principal 8' de pe fațadă cu tuburi din tablă (în prima parte a secolului XX).
2. Modificarea consolei de la două la trei manuale (trei rânduri de claviaturi) (foto 6).
3. Construirea unei noi cutii de suflu pentru cea de a treia claviatură.
4. Tuburile registrului Hohlflöte 8' au fost mutate de pe cutia (de suflu) I, pe cutia III.
5. Tuburile registrului Principal 4' a fost mutate de pe cutia II pe III.
6. Burdufurile de alimentare cu aer au fost modificate.
7. Au fost montate registrele Trompeta 8' și Vox Humana 8'.
8. Dopurile tuburilor din lemn ale registrului Subbas 16' (prevăzute inițial cu dopuri de acordare), au fost îndepărtate. În capetele tuburilor din lemn s-au tăiat fante lungi și apoi s-au bătut cu cuie plăcuțe de acordare,

⁶ Csíky 2005. p. 137.

⁷ De numele lui Hermann Binder se leagă restaurarea multor orgi de patrimoniu din Transilvania. După studiile sale în fizică absolvite la Cluj, la sfârșitul anilor 1960 el și-a însușit meseria construirii orgilor la firma Schuke din Potsdam. În 1973 înființează la Sibiu, în cadrul Bisericii Evanghelice, un atelier de construcții de orgi, în care, sub îndrumarea sa, se formează peste 30 de meșteri constructori de orgi. Începând din 1995 atelierul devine întreprindere privată.

transformându-le astfel într-un registru Oktavbass 8'.

9. Pedalierul a fost extins de la 12 clape la 30 de clape, așadar la registrele Subbas și Vijolon au fost adăugate 18 tuburi, și pe colțul cutiei de suflu s-a mai montat un Flöte 4' cu culisă verticală.

Restaurarea orgii

Restaurarea orgii Kolonics lărgite a avut loc în 2016-2017, la cererea protopopului-paroh al bisericii Sfântul Nicolae, Kelemen Portik-Hegyí, cu finanțare oferită de Consiliul Județean Harghita, prin programul de finanțare pentru monumente istorice. În decursul restaurării au fost întreprinse următoarele intervenții:

1. Seria principală de tuburi a orgii, registrul Principal 8' de pe fațada instrumentului, a fost reconstruită conform originalului, la aceleași dimensiuni și aceeași calitate a materialului, apoi a fost intonat și acordat în spațiul acustic (foto 7).

2. Consola originală transformată anterior la trei manuale pentru a satisface diferite exigențe muzicale, a fost restaurată la forma sa originală construită de Kolonics, cu două claviaturi. Pe consola cu registre au rămas doar mânerurile originale, registrele care au fost adăugate ulterior instrumentului, în timpul diverselor extinderi, au fost montate într-un loc separat, în partea stângă a organistului. Panoul original cu inscripție, înlăturat cu ocazia transformărilor anterioare, a fost reșezat după restaurarea consolei la locul lui original, între cele două claviaturi (foto 4).

3. Cutia de suflu necorespunzătoare care deservea cea de-a treia claviatură a fost eliminată. Șirurile de tuburi de pe această cutie care au fost mutate aici anterior de pe cutia I și II au fost remontate la locul lor original. Cutiile de suflu originale, crăpăturile și problemele de etanșeitate ale acestora, au fost restaurate în mod profesional. Deoarece biserica este încălzită iarna, s-a folosit o soluție de acoperire cu piele a compartimentelor, care s-a dovedit adecvată pentru astfel de cazuri (foto 8-9).

4. După restaurare și tratamente, registrul Hohlflöte 8' a fost remontat pe cutia I, în locația sa inițială.

5. După readucerea la forma originală a zonelor turtite, deformate și repararea fantei, registrul Principalul 4' a fost remontat în locul său inițial, pe cutia manualului II.

6. Pentru alimentarea uniformă cu vânt (aer) a celor aproximativ 1000 de tuburi ale orgii, s-a preferat utilizarea unor burdufuri compensatoare. Prin această soluție s-a obținut o foarte bună calitate a intonației orgii și un bun sunet al tuburilor.

7. Păstrarea sau îndepărtarea registrelor scumpe – Trompetă 8', Vox Humana 8', Sesquialtera 2' – comandate din Germania de către protopopul István Hajdó la propunerea unor organiști renumiți și incluse în construcția orgii pentru a îmbogăți sonoritatea instrumentului, a reprezentat o mare dilemă. Consiliul de conducere al parohiei, în consens cu cantorul, au solicitat ca aceste rânduri de tuburi foarte valoroase să rămână,

deci ele au fost păstrate, dar se pot distinge clar atât pe consolă, cât și în interiorul instrumentului (foto 10). Tractura originală de acționare a sunetului a fost restaurată (foto 11).

8. Plăcuțele de acordare adăugate în locul dopurilor de acordare la transformarea tuburilor Subbass 16' în Octavbass 8' au fost demontate, iar fantele lungi făcute pentru plăci (foto 12) au fost completate cu lemn. Dopurile de acordare îndepărtate au fost reconstituite, îmbrăcate cu păsă și cu piele, apoi tuburile au fost reintonate (foto 13).

Prin restaurarea prezentată mai sus s-a asigurat funcționarea corespunzătoare pe termen lung a acestui instrument valoros realizat de István Kolonics în urmă cu 150 ani.

În timpul restaurării, în interiorul cutiei de suflu a fost găsită o hârtie cu inscripția de mână: „Realizată în anul 1870 și 1871 / la Târgu Secuiesc: cu conducerea lui István Kononits / Artist Organist; când i-au fost ajutoare / Ferencz Bognár, Miklós Stulits, Dénes Tamás, Sándor Beke / Sándor Biró, Jozseff Gál; András Benke; X orga a fost realizată de aceștia / corpul orgii fiind realizat de Sándor Benke / cutia de suflu și tuburile din lemn de pe acesta / respectiv consola de către Tamás Dénes; cutia de suflu a pedalierului / de Ferencz Német și Albert Kádár; împreună cu tuburile pedalei / X ...a fost prezent și Ferencz Német, dar Albert Kádár nu. / Datat la Târgu Secuiesc, în 6 iulie 1871” (foto 14).

Imaginea sonoră, dispoziția orgii⁸

Man. I 56 sunete: Manualbass 16', Principal 8', Flaut acoperit, Hohlflöte 8', Octav 4', Flaut conic 4', Mixtur 4x 2', Trompetă 8'.

Man. II 56 sunete: Bourdon 8', Salicional 8', Principal 4', Fl travers 4', Sesquialtera 2 2/3' + 1 3/5', Superoctav 2', Harmonika 8'.

Pedalier 30 de taste, 13 sunete repetitive. Violon 16', Subbass 16', Octavbass 8' + 4'.

Cuple II / I, Man cop, I / Ped, II / Ped.

Sursele imaginilor:

Foto 2. <https://ersekseg.ro/hu>, Foto 3. https://mandadb.hu/tetel/705467/Fogarassy_Mihaly_18001882_portreja. Inscriptia din colțul inferior stâng: „Nyom. Rauch János Bécsben.” (Tipar János Rauch, Viena) din colțul inferior drept: „Barabás / 853”. Inscriptia centrală de sub imagine: „FOGARASSY MIHÁLY / választott Szkodári püspök s. a. t. / A jó, és olcsó könyvkiadó társulat feledhetetlen Igazgatójának / emlék jelül / tisztelve szerető barátai. (FOGARASSY MIHÁLY / episcop ales. / Drept amintire pentru directorul bun și de neuitat al editurii / de la prietenii săi cu mult drag și respect)”.

Celelalte fotografii aparțin autorului.

BIBLIOGRAFIE

- BINDER, Herman (2000): Orgeln in Siebenbürgen / Orga in Ardeal (Irineu Buga). Ein Beitrag zur siebenbürgischen Orgelgeschichte von den Anfängen bis zur Mitte 19. Jahrhunderts. Gehann-Musik-Verlag, Kludenbach.
- CSÍKY Csaba (2005): Orgonaépítészet a mai Románia területén a XIX. században: Kolonics István (1826-1892) / *Construcția orgilor pe teritoriul României în sec. al XIX-lea: Kolonics István (1826-1892)* Disertație doctorală, Academia Națională de Muzică Gheorghe Dima, Cluj. [https://web.archive.org/web/20160304095214/https://storage.rcs-rds.ro/content/links/1c8eef53-badc-4876-99ed-d5a5aac0449e/files/get/Kolonics.pdf?path=\(06.07.2021\)](https://web.archive.org/web/20160304095214/https://storage.rcs-rds.ro/content/links/1c8eef53-badc-4876-99ed-d5a5aac0449e/files/get/Kolonics.pdf?path=(06.07.2021)).
- CSÍKY Csaba (2007): Kolonics: orgonaépítészet a 19. századi Erdélyben (*Kolonics: Construcția orgilor în secolul al XIX-lea în Transilvania*). Editura Universității de Artă Teatrală Târgu Mureș, Marosvásárhely / Târgu Mureș
- DÁVID István (1996): Műemlék orgonák Erdélyben (*Orgi de patrimoniu în Ardeal*), Editura Polis, Cluj – Editura Balassi, Budapesta.
- Dr. ENDES Miklós (1994): Csík-, Gyergyó-, Kászton-Székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig. Akadémiai Kiadó, Budapest. https://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf2374.pdf (04.07.2021).
- FÁBIÁN Borbála (2014): Erdély híres orgonaépítő művésze: Kolonics István, aki messzire vitte a szabadkai iparosok hírét. In: *Bácsország*, 2014/4. (nr. 71.), pp. 50-54. <http://www.bacsorszag.rs/pdf/130698315b761.pdf> (03.07.2021).
- MÁRK Attila – ENYEDI Pál (2014/2015): Orgonák az unitárius Háromszék-Felsőfehéri Egyházkörben – I. In: *Magyar Egyházzene XXII.* pp. 43-58. <http://docplayer.hu/24848222-Organak-az-unitarius-haromszek-felfofeheri-egyhaziakorben-i.html> (09.07.2021).
- MÁRK Attila – ENYEDI Pál (2015/2016): Orgonák az unitárius Háromszék-Felsőfehéri Egyházkörben – II. In: *Magyar Egyházzene XXIII.* pp. 179-192. <https://docplayer.hu/97780462-Organak-az-unitarius-haromszek-felfofeheri-egyhaziakorben-ii.html> (09.07.2021).
- PÁL Emese (2010): Szent Miklós Templom, Gyergyó-szentmiklós. In: *Adatbank.Ro/Romániai Magyar Lexikon/Műemlékek*. <http://lexikon.adatbank.transindex.ro/muemlek.php?id=305> (04.07.2021).
- ROȘCA, Felician ed. (2008): Orgile din România / Pipe Organs of Romania. Universitatea de Vest din Timișoara / West University of Timișoara, Timișoara. <https://monografia-orgilor.uvt.ro/NEW/files/carte.pdf> (12.06.2021).

8 M = manual, Ped = pedală

SZÓTS Zsuzsa (2020): Kolonics István életműve. In: Erdélyi értékek téra, Kriza János Néprajzi Társaság. <http://www.kjnt.ro/ertektar/ertek/kolonics-istvan-eletmuve-1> (02.07.2021).

Zoltán Pap

Constructor și restaurator de orgi
535600 Odorheiu Secuiesc
Str. Mikes Kelemen 46.
Tel.: +40-720-539-070
E-mail: papzoli.orgona@gmail.com

LISTA FOTOGRAFIILOR

Foto 1. Orga Kolonics a bisericii romano-catolice din Gheorgheni

Foto 2. István Kolonics cu familia sa

Foto 3. Portretul episcopului transilvănean Mihály Fogarassy

Foto 4. Inscriptii deasupra claviaturilor. Sus: numele meșterului și numărul de ordine al orgii, jos: textul care conține perioada de construcție. Fotografia a fost făcută după restaurare

Foto 5. Inscriptia de pe dulapul orgii

Foto 6. Consola transformată la trei manuale. Peste, în fundal, panoul cu inscripție demontat dintre cele două claviaturi originale

Foto 7. Seria de tuburi Principal 8' de pe fațada orgii, după reconstrucție

Foto 8. Una din cutiile de suflu în timpul restaurării

Foto 9. Acoperirile cu piele ale canelurilor cutiei de suflu

Foto 10. În interiorul instrumentului se pot distinge clar tuburile montate ulterior, dar păstrate în decursul restaurării

Foto 11. Tractura originală după restaurare

Foto 12. Fantele lung tăiate pe tuburi cu ocazia transformărilor

Foto 13. Completarea cu lemn a părților tăiate

Foto 14. Hârtia cu scris de mână găsită în cutia de suflu

Traducere: Felician Roșca, Krisztina Márton